

Metody pomiaru siły państwa w stosunkach międzynarodowych

DARIUSZ KONDRAKIEWICZ

Pojęcie siły państwa w stosunkach międzynarodowych

Siła bądź potęga państwa jest jedną z kluczowych kategorii w stosunkach międzynarodowych. Jednak jej zdefiniowanie oraz precyzyjne określenie atrybutów stwarza szereg trudności, które wynikają z kilku powodów.

Przyczyna pierwsza ma charakter semantyczny. Pojęcie potęgi jest bardzo ogólne i wieloznaczne i może oznaczać zarówno siłę, energię, władzę, moc, zdolność, możność lub prawo czynienia czegoś. W języku angielskim najczęściej stosowanym określeniem potęgi jest *power*, zamiennie stosowanym czasami ze słowami *strength* i *force*. W języku francuskim pojęciu *power* odpowiadają *puissance* i *force*, zaś w niemieckim *Macht* i *Kraft*. Wieloznaczność pojęcia siły stwarza także pewne problemy w trakcie tłumaczenia tekstów z oryginału na inne języki, bowiem nie zawsze udaje się odtworzyć pełne znaczenie tego słowa jakie próbował nadać mu sam autor, zwłaszcza jeśli pojęcie to dotyczy różnych zasobów i występuje w różnych kontekstach oraz konfiguracjach.

Powodem drugim jest różnorodność definicji potęgi państwa, która bezpośrednio wynika z wieloznaczności samego pojęcia siły i odmiennego podejścia do tego zagadnienia poszczególnych autorów:

- Według Raymonda Arona „potęga jest zdolnością do czynienia, tworzenia lub niszczenia”¹.
- J. S. Nye, jr za potęgę uważa „umiejętność wpływania na innych w celu osiągnięcia pożądanych rezultatów”².
- R. Dahl zdefiniował potęgę jako „zdolność skłonienia innych do zrobienia czegoś, czego w przeciwnym wypadku by nie uczynili”³.
- M. C. Smouts dokonała klasyfikacji definicji pojęcia *power*, wyróżniając trzy zasadnicze grupy: tradycyjne, neorealistyczne i strukturalne. W ujęciu tradycyjnym siła państwa zależy od posiadanych zasobów. W podejściu neorealistycznym potęga jest postrzegana jako zdolność ustalania reguł gry i określania ostatecznego wyniku negocjacji. Natomiast ujęcie strukturalne definiuje to pojęcie jako możliwość kształtowania struktur gospodarki

światowej, narzucania dominujących wartości i zasad działania, których muszą przestrzegać inne państwa, ich instytucje polityczne i elity⁴.

Kolejną przyczyną problemów w precyzyjnym określaniu potęgi państwa w stosunkach międzynarodowych są trudności związane z właściwą oceną jej składników, które w uproszczeniu możemy podzielić na ilościowe i jakościowe, policzalne i niepoliczalne bądź jak to czyni J. S. Nye – twarde i miękkie⁵.

Składniki ilościowe, przynajmniej w założeniach, poddają się w miarę dokładnym obliczeniom, gdy tymczasem składniki jakościowe podlegają jedynie szacunkowej ocenie, dodatkowo opartej na subiektywnych przesłankach danego badacza. Pomijając wzbudzającą kontrowersję już samą dyskusję, które z tych składników i w jakim kontekście należy uznać za bardziej istotne z punktu widzenia siły państwa, to stajemy przed wyzwaniem przy pomocy jakich kryteriów można dokonać pomiaru siły państwa tak krańcowo odmiennych składników.

Następnym powodem trudności jest analiza wymiarów potęgi państwa. Pozostaje bowiem nierozstrzygniętą kwestią czy analiza potencjału państwa może zostać sprowadzona tylko do jednego bądź dwóch wymiarów potęgi czy też zawsze powinna ona mieć charakter wielowymiarowy oraz jakie z tego mogą wynikać konsekwencje⁶.

Ponadto dodatkowym zagadnieniem jest zdolność konwersji posiadanych zasobów siły w jednym wymiarze do innych wymiarów w stopniu wystarczającym do skutecznego oddziaływania na zachowanie innych państw. Zwykle dotyczy to przekładalności potęgi militarnej na ekonomiczną, bądź odwrotnie.

Odrębnym problemem jest natomiast percepcja potęgi państwa w stosunkach międzynarodowych, zarówno w ujęciu analitycznym jak i politycznym. Czasami można bowiem odnieść wrażenie, że grupy ekspertów i ośrodki badawcze pochodzące z różnych krajów faworyzują nieco swoje państwa w publikowanych analizach, nadmiernie koncentrując się na wybranych elementach, stanowiących mocne strony siły danego państwa, nie dostrzegając lub pomniejszając jego słabości. Przy czym taka sytuacja niekoniecznie wynika z naruszenia zasady bezstronności, ale jest efektem przyjętych założeń i metody obliczeń oraz ułatwionego bądź utrudnionego dostępu do mniej lub bardziej dokładnych, aktualnych i wiarygodnych danych.

W praktyce politycznej powszechną regułą jest natomiast, że większość przywódców zdecydowanie wyżej szacuje potęgę i możliwości swoich państw, jeśli nawet nie wynika to z obiektywnych przesłanek, niż skłonne jest to uznać środowisko międzynarodowe. Jest to wynik często skrywanych ambicjonalnych dążeń i postaw poszczególnych polityków, starających się wzmocnić własną po-

zycję w relacjach zewnętrznych, podnosząc pozycję swojego państwa w hierarchii międzynarodowej i deprecjonując znaczenie innych podmiotów.

Metody pomiaru siły państwa...

Wybrane metody pomiaru siły państwa

Konsekwencją omawianych wyżej przyczyn jest wielość i różnorodność metod obliczania potęgi państwa w stosunkach międzynarodowych, które w uproszczeniu możemy podzielić na trzy grupy, przy czym prezentujemy jedynie wybrane ich przykłady.

Pierwsza grupa metod obliczania siły państwa polega na próbie zestawienia pełnej i kompletnej listy składników potęgi.

J. Frankel podaje pięć rodzajów składowych elementów potęgi państwa, są to wyznaczniki: 1) demograficzne, 2) geograficzne, 3) ekonomiczne, 4) organizacyjne i psychologiczno- społeczne oraz 5) strategiczna międzynarodowa pozycja państwa⁷.

W opinii S. L. Spiegla potęgę państwa w stosunkach międzynarodowych określa także pięć wskaźników: 1) materialne składniki siły (terytorium, ludność, produkcja i konsumpcja energii, ustroj polityczny i pozycja rządu), 2) siła militarna; 3) siła napędowa państwa (*motivational power*) 4) rozmiary siły napędowej, 5) osiągnięcia państwa⁸.

A. F. K. Organski uważa, że potęgę państwa kształtuje sześć grup czynników:

- 1) geograficzne (położenie geopolityczne, wielkość terytorium, ukształtowanie topograficzne i klimat);
- 2) zasoby naturalne (surowce naturalne i kontrola ich wydobycia);
- 3) potencjał demograficzny (liczba w wieku produkcyjnym, konsumentów i poborowych);
- 4) wskaźniki rozwoju ekonomicznego (*Gross National Product* i *GDP per capita*, zatrudnienie poza rolnictwem, stopień urbanizacji kraju);
- 5) czynniki polityczne (strategia polityki zagranicznej, skuteczność propagandy i dyplomacji, wpływ polityki na gospodarkę, rola armii, pozycja rządu);
- 6) identyfikacja oraz lojalność obywateli wobec własnego państwa⁹.

A. de Grazia i T. H. Stevenson podają siedem składników siły państwa w stosunkach międzynarodowych: 1) ludność, 2) wielkość terytorium, 3) zasoby naturalne, 4) poziom posiadanej technologii, 5) jedność narodową (rozumianą jako konsensus w polityce zagranicznej, 6) gotowość militarną, 7) sprawność dyplomacji¹⁰.

H.J. Morgenthau i K.W. Thompson wymieniają osiem składników siły państwa, a mianowicie: 1) czynniki geograficzne, 2) zasoby naturalne, 3) potencjał przemysłowy, 4) gotowość militarną 5) czynniki demograficzne, 6) charakter narodowy, 7) morale narodowe, 8) skuteczność dyplomacji, 8) sprawność działań rządu¹¹.

Dość interesującą próbą całościowej oceny siły państwa w stosunkach międzynarodowych przedstawili autorzy rosyjscy – W. N. Kuzyk, A. I. Agiejew, O. W. Dobrocziejew, B. W. Kurojedow, B. A. Miasojedow – tworząc „matrycę strategiczną” obejmującą dziewięć parametrów potęgi, które ich zdaniem zdaniem są najważniejsze i niezmiennie w historycznej analizie potęgi państwa. Należą do nich: 1) rządzenie, 2) terytorium, 3) zasoby naturalne, 4) ludność, 5) gospodarka, 6) religia i kultura, 7) oświata i nauka, 8) siły zbrojne, 9) polityka zagraniczna¹².

M. Ball i H. Killough – podają aż 20 elementów tworzących potęgę państwa w stosunkach międzynarodowych, a mianowicie są to:

- 1) położenie i wielkość terytorium;
- 2) liczba, skład i charakterystyka ludności;
- 3) poziom techniczny i organizacyjny gospodarki;
- 4) bogactwa i zasoby naturalne;
- 5) dostępność i bezpieczeństwo zewnętrznych dostaw surowców strategicznych;
- 6) wielkość przemysłu ciężkiego, stanowiącego podstawę sektora zbrojeniowego;
- 7) polityczna stabilność państwa;
- 8) stabilność systemu ekonomicznego;
- 9) zdolność zapewnienia obywatelom godnego życia;
- 10) zasoby finansowe wystarczające na tworzenie krajowego kapitału i jego ekspansję zewnętrzną;
- 11) poziom rozwoju nowoczesnych technologii, a w szczególności wykorzystywanych w sektorze zbrojeniowym;
- 12) wielkość sił zbrojnych;
- 13) poziom myśli strategicznej;
- 14) zdolność utrzymywania baz wojskowych o strategicznym charakterze;
- 15) zdolność kontroli strategicznych szlaków morskich i lądowych;
- 16) wielkość floty handlowej;
- 17) stan transportu wewnętrznego;
- 8) umiejętność i doświadczenie w prowadzeniu negocjacji międzynarodowych;

- 19) zdolności propagandowe;
- 20) umiejętność zyskiwania poparcia w środowisku międzynarodowym¹³.

Na uwagę zasługuje również propozycja stworzona w RAND Corporation. Jej autorzy A. J. Tellis, J. L. Bially, Ch. Lane, McPherson, J. Sollinger definiują potęgę państwa jako zdolność do osiągania strategicznych celów przez zamierzone działanie. Siła państwa jest określana przez wzajemne oddziaływanie na siebie trzech grup składników obejmujących następujące i szczegółowo analizowane parametry: 1) zasoby narodowe (technologia, przedsiębiorczość, zasoby ludzkie zasoby finansowe, zasoby fizyczne), 2) sprawność państwa (naciski zewnętrzne, stabilność struktur politycznych i społecznych, potencjał aksjologiczny), 3) zdolność militarna (zasoby strategiczne, zdolność mobilizacyjna, sprawność bojowa). Każda z tych grup jest opisywana przez kilkadziesiąt zmiennych, stanowiących zdaniem autorów zaledwie minimum koniecznych danych ilościowych¹⁴.

Najbardziej ambitną i rozbudowaną listę składników potęgi państwa zaproponował R. J. Rummel – zestawiając 236 składników uszeregowanych w 28 grupach¹⁵. Na tej podstawie O. Morgenstern, K. Knorr i K. Heiss opracowali indeks siły państwa składający się z wielu powiązanych ze sobą wskaźników¹⁶.

Druga grupa metod pomiaru siły państwa zmierza do zawężenia potęgi państwa do kilku najważniejszych elementów.

W. S. Jones i S. J. Rosen podjęli próbę zmierzenia siły państwa posługując się dwoma elementami: liczbą ludności i wielkością Produktu Narodowego Brutto (GNP). Dla obu tych kategorii opracowali listy rankingowe. Ostateczna pozycja państwa była wynikiem miejsc zajmowanych na obu listach¹⁷.

A. Kahan i A. Wiener zaproponowali obliczenie siły państwa w stosunkach międzynarodowych odwołując się do trzech wskaźników: liczby ludności, Produktu Narodowego Brutto (GNP) oraz GNP *per capita*¹⁸.

K. J. Holsti za najistotniejsze z punktu widzenia siły państwa uznaje poziom technologiczny, który umożliwi osiągnięcie pełnej zdolności militarnej i opinię, jaką to państwo posiada za granicą. Jednocześnie ten sam autor uznaje, że broń jądrowa, system odstraszenia i technologia kosmiczna są istotnymi komponentami międzynarodowej pozycji państwa²⁰.

B. Hawrylyshyn uważa, że pozycja międzynarodowa państwa jest determinowana przez efektywność jego społeczeństwa, określana przez trzy grupy wskaźników: 1) ekonomiczne (zasoby, motywacja do pracy, wiedza oraz inwestycje); 2) społeczne (aspiracje, dokonania, stosunki międzyludzkie); 3) polityczne (charakter władzy, sposób jej sprawowania oraz poziom akceptacji)²¹.

P. Kennedy prowadząc badania nad procesami powstawania, rozwoju i upad-

ku wielkich mocarstw doszedł do wniosku, że kluczowymi elementami potęgi państwa jest potencjał ekonomiczny i siła militarna, gdyż „podstawą potęgi wojskowej musi być bogactwo, a do zdobycia i ochrony bogactwa konieczna jest potęga wojskowa”²².

W zbliżony sposób siłę państwa przedstawia J. Mearsheimer twierdząc, że generalnie składa się ona z dwóch powiązanych ze sobą komponentów: siły potencjalnej (*latent power*) oraz siły militarnej²³.

Model siły państwa w formie wzoru matematycznego opracował F. C. German. Jego model przybrał następującą postać:²⁴

$$G = N(L + P + I + M)$$

gdzie:

- G – potęga państwa
- N – potencjał nuklearny
- L – terytorium
- P – ludność
- I – potencjał przemysłowy
- M – potencjał militarny

Inną propozycję obliczania postrzeganej potęgi państwa w postaci zapisu matematycznego zaproponował R. S. Cline, którego zdaniem można ją obliczyć za pomocą następującego wzoru:²⁵

$$P_p = (C + E + M) \times (S + W)$$

gdzie:

- P_p = postrzegana potęga państwa
- C – masa krytyczna ludności i terytorium
- E – potencjał ekonomiczny
- M – potencjał militarny
- S – cele strategiczne
- W – wola ich realizacji

Trzecia, najmniej liczna grupa metod polega na sprowadzeniu potęgi państwa tylko do jednego wybranego wyznacznika.

S. P. Huntington twierdził, że ostatecznym sprawdzianem siły i wielkości danego państwa jest zdolność do odnawiania swojej potęgi²⁶.

G. Modelski przyjmuje, że podstawowym elementem siły państwa w stosunkach międzynarodowych, który jednocześnie określał zdolność tego państwa do działania w skali globalnej w okresie od XVI do końca XX wieku była potęga morską²⁷.

Natomiast dwaj autorzy T. Saaty i M. Khowja stoją na stanowisku, że percepcja siły państwa jest funkcją jego wydatków wojskowych, jeżeli dane państwo nie uczestniczyło ostatnio w konflikcie zbrojnym, gdyż wówczas to jego wynik może decydować o zajmowanym miejscu w hierarchii międzynarodowej²⁸.

Każda z przedstawionych powyżej metod pomiaru siły państwa w stosunkach międzynarodowych jest niestety obciążona pewnymi wadami. W metodach aspirujących do całościowego przedstawienia siły państwa podaje się mniej lub bardziej kompletną listę elementów, których samo mechaniczne zestawienie nie udziela odpowiedzi na zasadnicze pytanie – jaką potęgę aktualnie posiada dane państwo. Jeżeli więc nie dysponujemy syntetycznym miernikiem siły poszczególnych państw, to możemy posługiwać się jedynie przybliżonymi wartościami, a dokładniej porównywać tylko te same elementy w ocenie ich siły.

Syntetyczny wykładnik potęgi państwa można uzyskać posługując się metodami drugiej grupy. Jej przedstawiciele pragnąc wyjść poza ograniczenia poprzedniego podejścia, starają się wyodrębnić najistotniejsze komponenty siły państwa. Wątpliwości i zastrzeżenia budzi jednak dobór tych elementów, dokonywany przez poszczególnych autorów na podstawie subiektywnych przesłanek. Prowadzi to do sytuacji, w której określone składniki siły są przez jednych autorów przeszacowane, przez innych niedoceniane lub całkowicie pomijane. Brak jest bowiem konsensusu, jakie wyznaczniki siły państwa należy uznać za najważniejsze. W konsekwencji posługując się różnymi metodami pomiaru siły państwa uzyskamy różne, czasami diametralnie odmienne wyniki. Należałoby więc przeprowadzić obliczenia wszystkimi znanymi metodami tej grupy, a następnie porównywać i analizować otrzymane wyniki lub w dalszej kolejności dokonać selekcji tych metod. Tutaj jednak pojawia się dylemat, którą z tych metod można uznać za najlepszą i na podstawie jakich kryteriów należy dokonać wyboru.

Sprowadzenie siły państwa tylko do jednego elementu, jak proponują badacze z trzeciej grupy, chociaż pozornie wydaje się atrakcyjne, może prowadzić jednak do zbyt dużych uproszczeń. Jeżeli bowiem analizujemy tylko jeden składnik potęgi państwa to uzyskujemy jedynie wycinek, a nie obraz całości. Jeśli natomiast chcemy analizować konkretny składnik siły w szerszym ujęciu to należy uwzględnić cały kompleks czynników, co nieuchronnie prowadzi nas do pierw-

szej grupy metod czyli prób całościowego przedstawienia siły państwa w stosunkach międzynarodowych. Trudno więc nie odnieść wrażenia, że kręcimy się w kółko i wróciliśmy do początkowego punktu naszych rozważań.

Kolejną przyczyną trudności pomiaru siły państwa w stosunkach międzynarodowych jest konieczność jednoczesnego uwzględnienia w analizach składników ilościowych i jakościowych, gdyż są one ze sobą integralnie związane i wzajemnie na siebie oddziałują. Jest to wyjątkowo trudne i obciążone ryzykiem poważnych błędów.

Dodatkowymi problemami dotyczącymi pomiaru siły państwa jest dostęp i wiarygodność pozyskiwanych danych. Jest to swoisty paradoks, biorąc pod uwagę fakt, że żyjemy w tej fazie rozwoju cywilizacji informacyjnej, w której znaczna część informacji jest już powszechnie dostępna, a kłopoty sprawiają nie tyle braki co nadmiar informacji oraz konieczność ich sprawdzenia pod kontem aktualności i rzetelności. Wynika to między innymi stąd, że poszczególne źródła i bazy danych często podają dość rozbieżne wartości tych samych wyznaczników, co zmusza badacza do nie tylko do weryfikacji uzyskiwanych danych, ale również do oceny sposobu dokonywania obliczeń.

Te wszystkie wymienione problemy raczej zniechęcają badaczy do podejmowania wysiłków w kwestii dokonywania pomiarów siły państwa w stosunkach międzynarodowych.

Wnioski końcowe

Z analizy przedstawionych metod wypływa generalny wniosek, że nie udało się jak do tej pory opracować jednej syntetycznej i powszechnie akceptowanej metody pomiaru potęgi państwa w stosunkach międzynarodowych. Mamy za to wiele rywalizujących ze sobą ze sobą metod i sposobów analizy, których stosowanie zasadniczo odmiennych sposobów obliczania potęgi prowadzić może do często krańcowo odmiennych ocen, będących raczej odzwierciedleniem subiektywnego podejścia autorów, niż zbiektywizowanym odzwierciedleniem rzeczywistości międzynarodowej. Wszelkie uzyskane wyniki dotyczące ustalenia listy rankingowej państw ze względu na posiadaną potęgę należy zatem traktować raczej jako materiał wyjściowy dla dalszych analiz, a nie jako efekt finalny.

PRZYPISY

1. R. Aron, *Pokój i wojna między narodami, (teoria)*, przeł. A. Mielczarek, Warszawa 1995, s. 69.

2. J.S. Nye, jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, tłum. M. Madej, Warszawa 2009, s. 98.
3. R. Dahl, *The Concept of Power*, „Behavioral Science”, 1957, no.2, s. 203.
4. M.C. Smouts, *International Organizations and Inequality among States*, „International Social Science Journal”, 1995, no.144, s. 234.
5. J. S. Nye jr., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej?*, przeł. J. Zaborowski, wprowadzenie R. Kuźniar, s. 34-45.
6. M. Sułek, *Podstawy potęgonomii i potęgometrii*, Kielce 2001, s. 37-39.
7. J. Frankel, *International Relations*, Londyn 1969, s. 82-91.
8. S. L. Spiegel, *Dominance and Diversity. The International Hierarchy*, Boston 1972, s. 43.
9. A. F. K. Organski, *World Politics*, New York 1967, s. 116-184.
10. A. de Grazia, T. H. Stevenson, *World Politics. A Study in International Politics*, New York 1962, s. 123-127.
11. H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, revised by K. W. Thompson, W. D. Clinton, New York 2006 (7th ed.), s. 122-162.
12. Zob. szerzej: M. Sułek, *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Warszawa 2010, s. 136-138.
13. J. Stefanowicz, *Anatomia polityki międzynarodowej międzynarodowy*, Toruń 2001, s. 95.
14. M. Sułek, *Badanie i pomiar potęgi państwa – próba odpowiedzi na informacyjne potrzeby decydentów*, [w:] pod red. E. Halizak, R. Kuźniar, G. Michałowska, S. Parzymies, J. Simonides, R. Zięby [red.] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, s. 298-299.
15. R. J. Rummel, *International Paterrn and Nation Profile Delineation*, [w:] D. B. Bobrow, J. L. Schwartz [red.] *Computers and the Policy Making Community. Application to International Relations*, New Jersey 1968, s. 196-202.
16. Z. J. Pietraś, *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990, s. 76.
17. W. S. Jones, S. J. Rosen, *The Logic of International Relations*, Boston –Toronto 1972, s. 237.
18. Z. J. Pietraś, *Międzynarodowa...*, op. cit. s. 32.
19. K. J. Holsti, *International Politics, A Framework for Analysis*, London 1974, s. 76.
20. Ibidem, s. 76.
21. B. Hawrylyshyn, *Droga do przyszłości. Ku większej efektywności społeczeństw. Raport dla Klubu Rzymskiego*, Warszawa 1990, s. 20-21.
22. P. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny. Rozkwit. Upadek. Przemiany gospo-*